

Jáki Gábor

Lengyelország története a hazai középiskolai történelemkönyvekben

Érdeklődéssel olvastam a *Könyv és Nevelés* című folyóirat legutóbbi számában a különböző országok tankönyveiben megjelenő „magyarságképről”, a magyar történelem eseményeit érintő, ezeket feltáró, bemutató írásokat. A tanulmányok vizsgálata közben egy történelmet tanító tanár természetesen azonnal arra gondol, hogy ő milyen módon lenne „számon kérhető” más nemzetek olvasóitól, akik tankönyveinkben saját históriájuk jelentős epizódjait keresnék. A lelkiismeret-furdalásom azonban hamarosan oldódni kezdett, amikor például a lengyel történelem hazai tankönyvekben való megjelenésére gondoltam. (Lehetséges, hogy ez némi önbecsapással párosult, hiszen nem a finn, mexikói vagy olasz tankönyveket is érintő cikkekre reagáltam, hanem egy olyan Köztes-európai országra, melynek történelme a mienkkel számos ponton összefonódott.) Választásom – a „lengyel kérdés” kiemelése – természetesen több okból is érthető, hiszen a két ország története, kultúrája sok tekintetben nagyon közel áll egymáshoz. Kovács István egykori krakkói főkonzul fogalmazott a következő hasonlattal egy, a rádióban elhangzott interjújában: a két ország története közös gyökerekből táplálkozik, közös a törzs, a hajtás, és sok szempontból talán a jövő is. Köztes-európai létünk, az 1335-ös visegrádi királyi találkozó, a közös határ 1919-ig, az 1956-os forradalomban játszott lengyel szerep, az Európai Unió tagság jelentik a legfontosabb mérföldköveket ebben a nagy múltú, szép hagyományokkal bíró kapcsolatrendszerben.

Mindezek után adódott a feladat – természetesen Pátrovics Péter: *Mi és Ti. Magyarország képéről a lengyel történelemkönyvekben* (*Könyv és Nevelés*, 2006. 2. szám) című cikkére is reagálva –, hogy áttekintsem, mi olvasható a hazai középiskolai tankönyvekben Lengyelország históriájáról.

A *Könyv és Nevelés* legutóbbi számának szerzői általában azzal összegezik írásaikat, hogy a külföldi tankönyvekben keveset találhatunk Magyarországról, „nagyon, nagyon keveset, majdnem semmit” nem tudnak rólunk (Pátrovics i.m., p.42.)

Tegyük kísérletet a két megjegyzés különválasztására. Nem tudjuk, ma hazánkban mennyire ismerős a lengyel nép története, földrajza, néprajza, művészete, a nemzetközi sportban elfoglalt szerepe, stb., de mérhető, elemezhető, ami a hazai kerettantervekben megjelenik, az általános, és középiskolai tankönyvekben erről olvasható. Nem vagyok naiv, tudom, hogy középiskolai tankönyvekben szereplő anyag nem tekinthető műveltségi limitnek, melyet az érettségi vizsgát tevő, tehát mára egyre nagyobb számú népesség, valamilyen szinten magáévá tesz, tudásának, ismereteinek részévé válik. Mégis feltételezhetjük, hogy szoros összefüggés mutatható ki a tankönyvi adatmennyiség, és egy középiskolát végzett társadalom tudása vagy általános műveltsége, tájékozottsága között.

Arra is gondolhatunk azonban a tankönyvekről elmélkedve, az ott található információk körét vizsgálva, hogy azok az otthoni könyvtárakban elérhetőek, így használatban maradnak, akár egy keresztretjtvény megfejtése, televíziós kvízzjáték feladatai, külföldi utazásra készülés vagy regény olvasása, film megtekintése kapcsán. Ha így tekintünk – ebben az esetben – történelem tankönyveinkre, akkor talán kicsit megértőbbek lehetünk a szakemberek által nyilván könnyen kritizálható pontatlanságokkal, hangsúlyproblémákkal szemben, de előre bocsátva, hogy ma Magyarországon egy középiskolás diák tankönyveiből nagyon sok mindent megtudhat a lengyel nép történetéről, olvashat Lengyelország múltjáról.

Természetesen azt is előre kell bocsátani, hogy ha a lengyel történelemről mennyiségileg nem is tűnik kevésnek a tankönyvekben közölt adatok „tömege”, annak az iskolai évek alatti szétszórtsága jelentős mértékben csökkenti tanulhatóságát, elsajátíthatóságát a diákok által. Miután pedig a középiskolai tanulmányok végén a kimentí vizsgálat jellemezően nem érinti más közép-kelet-európai ország történetét – így Lengyelországot sem –, feltételezhetjük, hogy nem kerül sor olyan tanórára, amikor az évek során hallott, tanult információkat integrálná a szaktanár. (Ilyen ismétlésekre, összefoglaló foglalkozásokra különösen olyan, a hazai história szempontjából lényeges kérdések alkalmával kerül sor, mint például a „török kérdés”, mely a tankönyvirodalomban szintén sok helyen fordul elő, és az új történelem érettségi során több témakörben – gazdaságtörténet, társadalomtörténet, nemzetközi konfliktusok, stb. – szerepel.)

A *Könyv és Nevelés* cikkei további gondolkodásra készítetik a pedagógust, hiszen szembesülhet vele, hogy mennyire Nyugat-Európa központú a történelem-tanításunk, és hogy milyen keveset foglalkozunk szomszédaink múltjával. Úgy érzem, ezzel adós középiskolai történelemtanításunk.

Vizsgálatom során az elterjedtnek vélt, általánosabban használt középiskolai tankönyveket néztem át, keresve, kiemelve a Lengyelország történetét érintő elemeket. Ezek száma időnként talán önmagában meglepetést okozhat, mégis előre bocsátom, tankönyveink nem tehetők olyan könnyen felelőssé azért – ha egy felmérés azt a képet nyújtaná –, hogy a hazai középiskolások keveset tudnának a lengyel történelemről.

A középiskola kezdetén, a 9. osztályban az őstörténet és az ókor témakörei után rövid fejezet szerepel a tankönyvekben, mely a korai feudalizmus bemutatására tesz kísérletet. Ebben a fejezetben a legtöbb tankönyv külön kitér a szláv törzsek vándorlásának ismertetésére, így először említődnek a lengyelek: „nyugati szlávok: legjelentősebb államalkotó törzsei: csehek, lengyelek, morvák;” (Rubovszky Péter: *Történelem I. Vázlatok az ókor történetéről*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p.109.)

A *Vázlatokat* – mely kiadványból a fentiekben idéztem – meghaladó tankönyv már elemzőbben tájékoztat a lengyelek korai történetéről, az állam kialakulásáról, Mieszkoról, Rómához csatlakozásukról (966), a német befolyás elleni küzdelemről, kiemelve, hogy „államuknak sikerült megőriznie az önállóságát”. (Gyapay Gábor – Ritoók Zsigmond: *Történelem a középiskola I. osztálya számára*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p.223.)

A korábban is idézett szerző, Rubovszky Péter (*Történelem II. /Vázlatok a középkor és a kora újkor történetéről/*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p.17–18.) a 10. osztályosoknak jelentős terjedelemben ismerteti Lengyelország korai történetének leglényegesebb elemeit. Az *Európa más államai* címszó alatt szerepel Itália, Csehország, Oroszország középkori történetének vázlata is. Lengyelországról itt a szövegből kiderül, hogy az Európa északi területeit elfoglaló nyugati szláv népek közül a polánok, mazurok, viszlánok, pomeránok éltek az ország mai területén. A segédanyagban 1410-ig, a Grünwaldnál lezajlott nagy jelentőségű ütközetig gondolatjelekkel – tehát valóban vázlatos formában szerkesztve – olvasható a lengyel nép történetének középkori szakasza.

Az egyik népszerű tankönyv is több mint két oldal terjedelemben (!) foglalkozik a középkori lengyel viszonyokkal, a sorok között képi illusztrációt is közölve, a Barbakan fényképével.

Külön fejezet a *Rendek és rendi monarchia Kelet-Közép-Európában*, melyben szintén számos utalás olvasható a vizsgált ország középkori múltjáról. (Walter Mária: *Történelem a középiskola II. osztálya számára*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p.55–57.)

Amennyiben azt feltételezzük, hogy a Magyarországon középiskolába járó diákok nem tájékozatlanok Lengyelország történetéről, akkor ezt arra is alapozhatjuk, hogy itt a tanári narráció mindenképpen kitér az említett térségnek a mi történetünkkel közös vonásaira, ezzel a tananyag megértését, majd bevésoedését jelentősen szolgálva. Gondolhatunk itt a német befolyás kérdésére, a városiasodás mértékére, a középnemességre támaszkodó uralkodókra, a polgárság hiányára, a regálé jövedelmek megnövekedett szerepére stb.

Az általános iskolában, és természetesen magasabb képzési szinten is minden tankönyv részletesen foglalkozik a viseográdi királytalálkozó (1335) eseményével. A diákoknak tudni kell a találkozó előzményeit, okait, a résztvevők körét és az itt hozott döntéseket, azok jelentőségét, így a lengyel történelemről is bővül tudásuk. Alkalmas a történelem tanulásában-tanításában itt a térkép vizsgálata: meddig is terjedtek Magyarország határai a magyar-lengyel örökösödési szerződés nyomán.

Reméljük, ezt a szembesítést a történelem tanárai meg is teszik, mint ahogy azt is szóba hozzák, hogy a kelet-európai rendszerváltozásokat követően újra Viseográdon tett kísérletet az Antall kormány „ennek” a külpolitikai orientációnak a felerősítésére. További Lengyelországgal közös történelmi epizódot jelent a magyar nemesség reménye, – és ezzel valamennyi tankönyvben találkozunk –, hogy Mátyás halálát követően Ulászló egy cseh – magyar – lengyel perszonálunióra alapuló szövetséggel lép föl a fenyegető török ellen.

Az említett Walter Mária-féle könyv aztán *A feudalizmus megmerevedése Kelet-Közép Euróában*. *Lengyelország* című fejezetében hosszabban és elemezően tárgyalja a XVI–XVII. századi átalakulásokat. (Walter i. m. p.205–207.) Mindössze a tankönyvi címszavak kiemelésével is igazolható, hogy részletesen tárja fel a korszak lengyelországi változásait: a lengyel jobbágyság helyzete, Báthory István hódításai, rendi anarchia, második jobbágyság. Itt olvasható a sokat emlegetett „nemesi köztársaság” különös sajátossága, hogy „a lengyel országgyűlésben, a szejmben

viszont egyetlen nemes vétője megakadályozhatta a határozathozatalt.” (uo.) A történelmet tanító pedagógus az összehasonlítás, ismétlés eszközével – a kelet-európai lemaradás és a magyar viszonyok áttekintésével – szinte bizonyosra vehetően hosszabban foglalkozhat a témával, és ezzel újra csak arra ad lehetőséget, hogy a lengyelországi viszonyokkal többé-kevésbé tisztában legyenek diákjai.

Netán még a történészeket is meglepheti, hogy Walter Mária könyvében – igaz csak az apró betűs részben – a *Kozákok lengyel fennhatóság alatt* címmel áll adalék a lengyelek történetéről, az Oroszországgal való háborúról és a „széthulló és feudális anarchiába merült” országról. (Walter i. m. p.212.) Ugyanitt a tudománytörténeti részben fél oldalon olvashatunk Nikolausz Kopernikusz életéről és munkásságáról. (Walter i. m. p. 213.)

Talán természetesnek tekinthető, hogy a magyar történelem szempontjából is nagy jelentőségű Szent Liga ismertetése kapcsán *Sobieski János lengyel király* (1624–1696) tevékenysége is a legtöbb tankönyvben olvasható. (pl.: Walter i. m. p.285.)

Közös történetünk klasszikusnak tekinthető pontja pedig szintén általános tankönyv-részlet, mely Brezánhoz, a lengyel várhoz kötődik: II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós rejtőzködött itt, majd a harcba szólító kiáltvány kiadásának is színhelyévé vált. (Walter i. m. p.291.) A szabadságharc ismertetése alkalmával pedig Varsó városának neve olvasható, Rákóczi és Nagy Péter orosz cár találkozása, és a lengyelekhez kötődő több külpolitikai vonatkozás kapcsán. (Walter i. m. p.301.)

A gimnáziumok, szakközépiskolák leginkább Závodszy Géza 11. osztályosok számára írt tankönyvét használják, melyben a szerző jelentős terjedelemben foglalkozik a felvilágosult abszolutizmus tárgyalása közben a sajátos lengyel fejlődéssel. Tájékoztatja a tankönyv használóit arról, hogy „Lengyelország a XVII. században még Európa legnagyobb kiterjedésű országa.” (Závodszy Géza: *Történelem a középiskolák III. osztálya számára*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p.25.) A tankönyv Oroszország története kapcsán közli, „A meggyengült Lengyelország nem bizonyult komoly ellenfélnek.” A továbbiakban pedig olvasható az ország három felosztása, elemző térképvázlattal, dátumokkal, új országhatárokkal. (uo.)

A középiskolás diákok számára hangsúlyozottan vázolják az órákon, hogy az abszolutizmustól távol eső fejlődés milyen következményekkel járhat. Ezzel az *Ahol a fölzárkózás programja megkésett: Lengyelország* c. fejezet foglalkozik.

Magyarázatul a korábbi években – az új számítás szerint a 10. osztályban – már elsajátított nemesi köztársaság arany szabadságáról olvashatunk, mely itt ismétlését jelenti a korábban tanultaknak, tehát joggal feltételezhetjük, hogy az érettségi előtt álló diákok ebben az esetben is jelentős tájékozottsággal rendelkeznek Lengyelország történetének e fontos szakaszáról. A tankönyvben a kelet-európai társadalmi, gazdasági átalakulás megértéséhez a második jobbágyság leírásánál olvasható, hogy Nyugat-Európában a megnövekedett élelmiszerhiány miatt „A nemesség és a mágnások ugyanakkor növelték a parasztok terheit. A XVIII. században egyes vidékeken jobbágytelkenként már heti 12 (!) nap robotot, tehát a család két tagjának (vagy béreseinek) kellett állandóan a földesúri majorságban dolgoznia” (Závodszy i. m. p.26.)

Ugyanott található egy utalás, mely szépen erősíti a két ország történetének hasonlóságát: „Terjedt a jobbágyoknak a földtől független adásvétele. E viszo-

nyok még a Lengyelországgal sokáig hasonló úton járó Magyarországon is elképzelhetetlenek voltak.” (Závodszy *i. m.* p.26.)

Hasonló üzenete lehet – tehát a két nép gazdag kapcsolatrendszerére és ezen emlékek ápolására – az adott témához szorosan nem is tartozó Sobieski János portréjának azzal a képaláírással, hogy a jeles lengyel király Magyarország egyik felszabadítója. Szerepel továbbá egy kép a lengyel népfelkelők győzelmes rohamáról az oroszok ellen, és egy kép Tadeusz Kosciuszko-ról, életrajzi adatokkal, mint Washington tábornoka, és Rousseau tanítványa. Az is újabb kis eleme a megkülönböztetett lengyel történelmi eseményeknek, hősöknek, hogy a téma ajánlott olvasmánya a tankönyvben: Izsépy Edit: Kosciuszko-ról írt, a Gondolat Kiadónál megjelent kiadványa.

A magyar diákoknak Lengyelországgal kapcsolatos tudásához hozzájárulhat annak a térképnek a közlése – mely szintén minden, a korszakkal foglalkozó tankönyvben megtalálható –, ahol Lengyelország három felosztásának folyamata látható. Majd a tankönyveket bátrabban lapozgathatja a „lengyel képet” vizsgáló kereső, hiszen a térkép alatt a következő mondat olvasható: „Az orosz csapatok bevonultak Varsóba. 1795-ben letörölték Európa térképéről a nagy múltú államot”. A tankönyv szerzője azonban szinte költői módon zárja a fejezetet és vele Lengyelország történetének szakaszát is, gondolataival még újra erősítve a két ország, a két nép közös történelmi értékeit, kapcsolatait: „... a lengyelek szabadsága valamilyen módon mindig szerepelt a világ és hazánk nemzeti humanista erőinek programjában. Ezért egyetemes történelmi jelentőségű a lengyel nép XVIII–XIX. századi története.” (Závodszy *i. m.* p.27.)

Időrendben a Varsói Nagyhercegségről szóló tankönyvi megemlékezésekkel folytathatnánk, melyeket térképvázlat is kiegészít, majd a 1830-ban kirobbant lengyel szabadságharcról tájékoztat az irodalom. A küzdelem részletesebb ismertetésén, egy lengyel festő képének közlésén túl Vörösmarty Mihályt is idézi a Závodszy-féle könyv. (Závodszy *i. m.* p.60.)

Az idézet átvételét indokolja, hogy e sorok írója azt gondolja, éppen ilyen kis, aprónak látszó megjegyzésekkel alakítható a diákok történelmi tudata, ez esetben két nép barátságának erősítését megcélozva.

„Az ’élő szobor’ a leigázott Lengyelország. Ilyen szenvedélyes sorokra ihlette a korszak legnagyobb magyar költőjét, Vörösmarty Mihályt a lengyel szabadságharc. A magyar törvényhatóságok és az országgyűlés fegyveres beavatkozást sürgetett. A lengyel hazafiak jó része Magyarországon talált menedéket.” (*uo.*)

A magyarországi reformkorral foglalkozó részben is újra, több vonatkozásban szerepel a lengyel viszonyok ismertetése. A magyar társadalom bemutatásakor összehasonlításkeppen közli a tankönyv: „A nemesség aránya csak Lengyelországban volt magasabb”. (Závodszy *i. m.* p.123.) Később Pulszky Ferencet idézi a szerző, melyet nagyon sok történelmet tanító kolléga is felhasznál, hiszen a korszak nagy problémáját, a jobbágyfelszabadítás – Lengyelországban elmaradt – ügyét említi. A példa kiválóan használható a magyar viszonyok, a reformkor legfontosabb kérdéseinek tárgyalásakor, annak értékelése alkalmával. A Pulszkytól származó idézet kezdete újra a sokat emlegetett okból érdemes az átvételre: „A lengyel forradalom a legnagyobb rokonszenvre talált Magyarországon...” (Závodszy *i. m.* p. 119.)

Az 1848-tól kibontakozó szabadságharc tankönyvi adaptációjában szerepel a „lengyel szabadsághős, Bem” neve, hadvezetése, annak hosszú méltatása, térkép-vázlattal hadműveleti tevékenysége, valamint Barabás Miklós rajza „Osztrólenka véres csillagáról.” (Závodszy *i. m.* p.154.)

Az egyetemes történeti részben újra külön foglalkozik a tankönyv a lengyelekkel, a „Mi lesz Lengyelországgal?” költői kérdésre válaszolva, melynek keretében az 1863-ban kirobbant fegyveres felkelést is idézi, és az eseménynek nyomtatékot adva, egy metszetet, képet is közöl a felkeléssel összefüggésben. (Závodszy *i. m.* p.170.) Megint csak jellemző, hogy az említett tankönyvi szöveg mellett, egy Kossuthról és egy Klapkáról származó idézet is olvasható forrásként, mindkettő a két nép közös történetét, egymásrataltságát érinti. (uo.)

Az érettségi vizsga előtti esztendőbe érkező, 12. osztályos diák a Párizs környéki békerendszert tárgyaló résznél olvashatja újra a lengyel történelemmel kapcsolatos tudnivalókat, eszerint 125 év után ismét létrejött Lengyelország. (Bihari Péter: *A 20. század története fiataloknak*. Holnap Kiadó. 12. p.) Más tankönyvek – a 12. osztályban tanító tanárok megnövekedett kínálatból választhatnak, így e sorok írója is több kiadványt szemlézett – azt is közlik, hogy a „feltámadt Lengyelország arra törekedett, hogy valamennyi, a középkorban, és a kora újkorban birtokolt területét visszaszerezze, ezért 1918 és 1921 között hat háborút viselt szomszédaival”. (Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: *Történelem IV.* Műszaki Kiadó. p.35.) Salamon Konrád tankönyve még részletesebben foglalkozik Lengyelország XX. század eleji történelmével, belpolitikai változásokat is ismertetve. A tankönyvben megjelenő József Pilsudski portréja alatt hosszú forrás olvasható a marsalltól. (Salamon Konrád: *Történelem IV.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p.47.) A tankönyv aztán a 20-as évek második felének változásai kapcsán újra foglalkozik Lengyelországgal, ezúttal külpolitikai lépéseiről is beszámolva. A szöveg mellett képi illusztráció: Horthy és Rydz-Smigly, illetve Moscicki köztársasági elnök találkozójáról. (Salamon Konrád *i. m.* p.111–112.)

A két világháború közötti Magyarország történetével kapcsolatban olvasható – igaz apró betűs szövegben, de a fontossági sorrenddel még az alfabetikus felsorolást is megtörve – a következő adalék a két ország történetéhez: „A Bethlen-korszakban Lengyelországgal, Ausztriával, Bulgáriával és Törökországgal kötött Magyarország baráti szerződést.” (Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó *i. m.* p.105.)

Más tankönyv a lengyelországi nemzetiségek megoszlását közli kördiagram bemutatásával, kitér az államforma kérdésére, majd *Diktatúrák és demokráciák* címmel közöl európai térképet, a szövegben később utalva az ország „ütközőállam” szerepére. (Bihari Péter: *A 20. század története fiataloknak*. Holnap Kiadó.)

A *Befejezetlen múlt* sorozatcímű tankönyvcsalád *Európa fölénye és katasztrófája* (1867–1930) c. kötetében *A Baltikum és Lengyelország* címmel közöl egész oldalas szöveget, melyben hosszabb idézetet olvashatunk Moraczewskitől, és egy Pilsudski-hívő száján elhangzott (1926) beszédének részletét is megtaláljuk, majd itt is fotó látható lengyel lovascsapatokról. A fejezetben természetesen ismétlődő kérdések is szerepelnek, melyet, ha az iskola alkalmaz, a korábbi Lengyelország-felosztásokról tanultakra kell visszatérni, így újra csak azt feltételezzük, hogy a középiskolát végzettek sok információval rendelkeznek tanulmányaik

befejeztével erről a közép-európai országról. A tankönyv *Műhely* fejezetében pedig Jozef Pilsudski szemelvényekkel kiegészített politikai pályája, életrajza áll a téma kiegészítéseképpen.

(Bihari Péter – Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: *Európa fölénye és katasztrófája / 1867–1930/ A befejezetlen múlt sorozat* 5. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, pp. 293., 298.)

A lengyel történelem második világháború előtti, félelmekkel terhes időszakát is idézik a tankönyvek: „Anglia... garanciát nyújtott a szemlátomást következő áldozatnak kiszemelt (utalás Németországra! J.G.) Lengyelországnak”, azután a korridort, és Danzig kérdését, „A lengyel nem afféle „pótellenség” – jelentette ki Hitler.”, majd egy nagyon sokat mondó karikatúrát láthatunk a lengyel sorsról. (Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó – Újvári Pál: *A globális világ felé (1930–) A befejezetlen múlt* 6. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, p. 47.)

A második világháború kitörésének ismertetésekor természetesen nincs hazai tankönyv, mely ne utalna annak lengyelországi összefüggéseire, majd tragikus következményeire. A német, majd szovjet támadás körülményeinek feltárása után közli: „Alig egy hónap alatt Lengyelország ismét eltűnt Európa térképéről. (Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: *Történelem IV. i. m.* p. 123.) Az idézett – forrásokban gazdag – új tankönyv az ország felosztásának térképét is bemutatja, a tanulóknak megfogalmazott feladatokkal kiegészítve, hasonlóképpen, mint a szovjet kormány 1939. szeptember 17-i ultimátumát is, mely szemelvényt a könyv szerzői feladatokkal, megfigyelési szempontokkal látták el. (uo.) A világháború tárgyalása során a továbbiakban is igen sok szó esik a lengyel históriával kapcsolatban, pl. a teheráni, vagy jaltai tárgyalásokkal összefüggésben. A feladatok között ilyeneket találunk: „Mi magyarázza a Lengyelországra irányuló brit figyelmet? Mennyire meggyőzőek Sztálin érvei a Vörös Hadsereg lengyelországi népszerűségéről?” (Dupcsik *i. m.* p.131.)

Salamon Konrád könyvében a világháború első vázlatpontja a „*A lengyel kérdés*”-t tárgyalja, és ebben a „leckében”, – mely a francia kapitulációig követi az eseményeket – 9 képből 4 (!) Lengyelországról szól. A fotók közül az egyik a katyini tömegsír feltárásáról készült, mely tragédia szintén minden, a témát tárgyaló könyvben szerepel, különböző részletességgel. (Salamon *i. m.* p. 128–132.) A jelölt irodalomban olvashatunk arról, ami szintén általában megjelenik a tankönyvekben – és már sokadszor jelezzük, a két nép jó kapcsolatát biztosan erősítő szereppel –, hogy a Teleki kormány lehetővé tette, hogy százezer lengyel – „főként katonák” – meneküljön hazánkba. (Salamon *i. m.* p.131). Más iskolai segédanyag 130–140 ezer főről tudósít. (Dupcsik *i. m.* p. 140.) Részletesen tájékozódhatnak a diákok a továbbiakban a lengyel ellenállásról, a varsói gettó-lázadásról (fényképes illusztráció: Dupcsik *i. m.* p.138.), a Honi Hadseregről, a Népi Gárdáról, a varsói felkelésről, leverésében a szovjet felelősségről stb.

A második világháborút követően újra találkozhatunk a vizsgált ország vonatkozásaival, itt az új lengyel határok kialakítása követhető nyomon a szöveg és több térképvázlat segítségével. (Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: *Történelem IV. i.m.* pp. 151–152.) Itt láthatják a diákok azt az egyik legmegdöbbentőbb képet is könyvükben, mely három évvel a háború befejeződése utáni Varsót mutatja, a módszeresen elpusztított várost, ahol valóban kő kövön alig maradt. (uo.)

Az 1950-es évekkel kapcsolatban Dupcsik tankönyve *A Szovjetunió és a szocialista tábor* (i. m. pp.169–174.), Salamon tankönyve pedig *A Szovjetunió és Kelet-Közép-Európa a második világháború után* (Salamon p.165.) című fejezetben tér ki a térség államainak közös történeti változásaira. A középiskolákban ez konkrét országok belpolitikai viszonyainak, illetve gazdasági helyzetüknek a bemutatásával bővül. Ebben az elemzésben kerül sor például Mikolajczyk vagy Boleslaw Bierut nevének felvillantására vagy a poznani felkelés bemutatására, valamint Gomulka rendszere kiépítésének ismertetésére. 1956-ban újabb, a két nép történetében hasonló elemeket emelnek ki a tankönyvek. „A lengyelországi és magyarországi események változásokra készítettek a szovjet vezetőket.” (Dupcsik i. m. p.172.)

Pátrovics Péter írásának – történelemtanárként talán különösen – azzal a mondatával volt a legfájóbb szembesülni, hogy a lengyel tankönyvek még arról a mi 56-unkról sem nagyon tesznek említést, melynek eseményei ráadásul szoros kölcsönösségben alakultak. Nem szeretnék rivalizálni a lengyel történelemtanítással, de tagadhatatlanul büszkén idézem a mi tankönyvünket, ahol a közölt, 1956. októberi varsói szolidaritás nagygyűlés fotója alatti szövegben utalás olvasható a magyar forradalom kitörésének lengyel vonatkozásaira: „A lengyel közvélemény nagy figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket, amely mély együttérzést váltott ki az emberekből. Ugyanakkor intő például is szolgált: mindenki beláthatta, hogy Gomulka megbuktatása esetén Lengyelországban is elkerülhetetlen a szovjet invázió.” (Dupcsik i. m. p.173. p.) A Salamon féle tankönyv a lengyel kérdést a hazai forradalom előzményeként, külön vázlatpontban ismertet. Az alábbi adalékok, azt hiszem, jól bizonyítják a lengyel események feltárásának, elemzésének tartalmát és mennyiségét. A könyv beszámol a poznani felkelésről, az áldozatok, letartóztatottak számáról. A forradalmunk eseménytörténetéből megtudhatják az olvasók, hogy „A tüntetők a lengyeleket éltető... jelszavakat kiáltottak. A Bem-szobornál megszületett a forradalom jelképe... Majd Bessenyei Ferenc színművész elszavalta a szózatot.” (Salamon i. m. p.197.)

Végül az utolsó lengyel vonatkozású tankönyvi részlet a lengyel Szolidaritás szakszervezeten, Walesa munkásságán keresztül az 1980-as évek viszonyainak feltárással foglalkozik a nagyon találó fejezetcím alatt: *A békés egymás mellett élés küzdelme* (1963–1988). E fejezetben az olvasható, hogy „...a Szolidaritás felismerte, hogy a mély válságból való kivezető reformokat csak az önszerveződő és önkorlátozó társadalom támogatásával lehet megvalósítani.” (Salamon i.m. p.240.) Moszkva nem mert a fegyveres beavatkozás mellett dönteni, a helyzetet a lengyel hadsereggel oldotta meg.

E sorok íróját is abban az évben érintette meg a lengyel történelem. Sorkatonaként a váci strandon – gyenge orosz nyelvtudásunkat látva vetve – érdeklődtünk az ott pihenő lengyel turistáktól a hazájuk eseményeiről. Helyzetünkből, fiatal korunkból is adódott, hogy természetesen Moszkva céljait nem ismerhettük, de „kiskatonaként” aggodalommal néztünk a kis Polski Fiatjukkal hazafelé induló alkalmi barátaink után, nem kényszerítenek-e rá, hogy a Néphadsereg kötelékében menjünk utánuk?

Ma már tudjuk a fejleményeket, melyet könyvéből a 12. osztályos diák is elolvashat, hiszen a térség rendszerváltozásai nem hiányoznak azokból. Feltárásuk részletességére jellemező, hogy például éppen a lengyel válságot egy kronológiai táblázat segítségével teszi áttekinthetővé egyik segédanyagunk (Dupcsik, *A glo-*

bális világ felé, p.254.), még Tadeusz Mazowieccki, a négy évtized után megválasztott, első nem kommunista politikus miniszterelnökségét is említve. A tankönyvek illusztrációikban hol Walesa, hol II. János Pál pápa képét közlik.

Fejezzük be az áttekintést egy olyan mondattal, mely szimbolikusan is a két nép különleges helyzetére utal, mely a történelem során annyiszor érintette is egymást. A *Gátszakadás Kelet-Európában* címszó alatt kiemelt betűkkel a következő olvasható. „A változások élén Lengyelország és Magyarország haladt.” (Dupcsik i.m. p.259.) A két nép jó viszonyának, a barátság mítoszának ápolásában sokat számíthatnak az efféle tankönyvi mondatok.

Visszatérve a 80-as évek elejének váci strandjához, e sorok írója azt kívánná, hogy ne csak egy olyan feszült politikai helyzetben, de bármikor vidáman beszélgessünk valamely európai nyelven lengyel barátainkkal közös múltunkról, közösen viharos tragédiákban bővelkedő történelmünkről, a nagyon sok megható együttműködésről. Ehhez jól, jobban kell ismeri történelmünket, közös múltunkat. Ebben pedig, bármennyire is közhelynek számít, – és tudjuk, az iskola sem lelkesedik szerepeinek újbóli és újbóli kiterjesztéséért – az oktatásnak és segéd-eszközének, a tankönyvnek döntő szerepe van. A lengyelekkel közös múltunk ismeretéért sokat tehet a képzőintézmény, a tanár, és nagyon sokat a remélhetőleg mindig a kézikönyvek polcain maradó „törökönyvek”.

Hitler: – A föld söpredékéhez van szerencsém?
Stalin: – A munkások véres kezű gyilkosa, ha nem csalódom?
A földön heverő tetem: Lengyelország

Illusztráció Bihari Péter: A 20. század története fiataloknak c. könyvéből

Az e témához kapcsolódó, Szabó Károly: *Finnország és Olaszország megítélése a magyarországi tankönyvekben a húszas évektől napjainkig c. tanulmány folyóiratunk internetes változatában olvasható.*